

**БЛАНКЕТНІСТЬ ДИСПОЗИЦІЇ СТ. 240-1
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ НАСТАНОВИ І РЕАЛІЇ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ¹**

Дудоров Олександр Олексійович

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової
політики і кримінального права навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Мовчан Роман Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Вже два роки в Україні триває повномасштабна війна з рф. За цей час довілля у нашій країні зазнало непоправних збитків, розмір яких за останніми і, зрозуміло, дуже приблизними підрахунками у грошовому еквіваленті сягає 2,2 трлн грн (станом на 1 лютого 2024 р.). Утім, як не прикро це визнавати, под час війни серйозну шкоду довіллію завдають не тільки дії агресора (передусім його воєнні злочини), а й кримінально протиправні вчинки окремих наших співвітчизників. За інформацією Офісу Генерального прокурора, серед кримінальних правопорушень проти довілля, відповідальність за вчинення яких передбачено розділом VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), у воєнні роки одним із найбільш розповсюджених залишається передбачене ст. 240-1 незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину. Протягом 2022 р. було відкрито 110 відповідних кримінальних проваджень, розслідування яких у 59 випадках завершилося врученням повідомлення про підозру, а ще в 50 – направленням обвинувального акту до суду; у 2023 р. ці показники очікувано зросли, склавши 175, 99 і 62 кримінальні провадження, відповідно.

За результатами аналізу матеріалів судової практики застосування ст. 240-1 КК ми переконались у недостатній ефективності існуючого механізму кримінально-правової протидії «бурштиновим» злочинам, що зумовлено і недосконалістю окремих положень цієї кримінально-правової заборони, і неправильним її застосуванням. Так, одним із з'ясованих недоліків відповідної правозастосовної практики є відсутність у

---

¹ Тези підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

процесуальних документах посилань на релевантні положення регулятивного законодавства.

Тут доречно нагадати, що у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» наголошувалось на тому, що судам при кваліфікації посягань на довкілля слід ретельно з'ясовувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо). На підставі цього роз'яснення констатували, що для встановлення відповідних ознак складів злочинів проти довкілля необхідно звертатись до положень того чи іншого нормативного акту в галузі охорони довкілля, який не є кримінальним законом². Як слушно зазначає О. Ус, кваліфікація кримінального правопорушення, передбаченого бланкетною диспозицією, потребує з'ясування ієрархії нормативно-правових актів, що розкривають зміст ознак елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого такою диспозицією, а у разі їх колізії – застосування правил подолання ієрархічної колізії³. Аналіз статей, розміщених у розділі VIII Особливої частини КК, показує, що бланкетність їх диспозицій проявляється передусім при встановленні об'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень (предмета, місця, часу, обстановки, знарядь та засобів, діяння, його наслідків), що узгоджується із виокремленими Г. Яремко закономірностями використання бланкетного прийому побудови диспозицій у кримінальному законодавстві України⁴.

У ч. 1 ст. 240-1 КК при характеристиці предмета злочину, передбаченого цією нормою, у формі збуту, придбання, зберігання, передачі, пересилання, перевезення і переробки, використовується нетиповий зворот, який безпосередньо стосується проблематики бланкетності, – «законність походження якого [бурштину] не підтверджується відповідними документами». Оцінюючи ст. 240-1 КК у вказаній частині, ми з колегами писали, що використання згаданого звороту спрощує процес доказування наявності ознак складу відповідного кримінального правопорушення. Водночас (з урахуванням рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 р., присвяченого незаконному збагаченню) висловлювалось побоювання щодо можливості визнання ст. 240-1 КК неконституційною⁵. При цьому складно погодитись із тим, що зворотом «законність походження

---

² Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / О.О. Дудоров, Д.В. Каменський, В.М. Комарницький, М.В. Комарницький, Р.О. Мовчан. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. С. 26.

³ Ус О.В. Кваліфікація в кримінальному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. С. 137.

⁴ Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. С. 193.

⁵ Movchan R., Dudorov O., Kamensky D., Vozniuk A., Babanina V. Criminal liability for illegal mining: analysis of legislative novelties. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2022. № 5. P. 118–119.

якого не підтверджується відповідними документами» тягар доказування правомірності походження бурштину перекладається на обвинуваченого. Адже дотримання принципу презумпції невинуватості означає, що обов'язок доводити відсутність відповідних документів при застосуванні ст. 240-1 КК несе орган обвинувачення. Критикуючи згадане рішення Конституційного Суду України, К. Задоя пише, що воно базується на хибній тезі про те, що диспозиція статті (частини статті) Особливої частини КК не може передбачати нічого іншого, крім ознак складу кримінального правопорушення. Використана у ч. 1 ст. 240-1 КК нетипова для кримінальної законотворчості характеристика «законність походження якого не підтверджується відповідними документами» – це відмінна від складу кримінального правопорушення умова караності, яка не характеризує заборонену поведінку⁶.

Проблемність аналізованого звороту з-поміж іншого зумовлена тим, що він уможливорює постановку питання про слухність криміналізації дій, перерахованих у ч. 1 ст. 240-1 КК. Так, в юридичній літературі зазначається, що придбання бурштину може полягати, зокрема, у привласненні знайденого⁷. Ба більше: у практиці застосування ст. 240-1 КК зустрічаються випадки засудження осіб, яким інкримінується те, що вони знайшли (з кримінально-правової зору – придбали) бурштин, законність якого не була підтверджена відповідними документами⁸. Постають, скоріше за все, риторичні питання, чи притаманний цим діям такий ступінь суспільно небезпеки, який є достатнім для визнання їх кримінально протиправними, і чи виправданим є законодавче рішення, яким бурштин, «прирівнявшись» у своєму правовому статусі до зброї, наркотичних засобів, порнографічних предметів тощо, фактично вилучений із цивільного обігу?

З огляду на викладене, вважаємо правильним те, що подібний неоднозначний зворот не використовується у диспозиції ст. 6.5.15 проєкту нового КК України, в якій йдеться про заздалегідь не обіцяне набуття або збут завідомо незаконно добутого природного ресурсу, зокрема корисних копалин⁹.

Якщо ми ведемо мову про злочин, передбачений ст. 240-1 КК, то при кваліфікації вчиненого за нею слід (у порядку конкретизації обвинувачення) посилатись на положення одного або декількох із таких нормативних актів, які регламентують порядок видобування та обігу бурштину: Кодекс України про надра; Земельний кодекс України; Закон України від 18 листопада

---

⁶ Задоя К.П. Визнання Конституційним Судом України неконституційною статті 368-2 Кримінального кодексу України: проблеми обґрунтованості рішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. 11: Право. 2021. № 54. Т. 2. С. 72.

⁷ Мостепанюк Л.О., Павловська А.А. Аналіз складу злочину, передбаченого статтею 240-1 Кримінального кодексу України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 2. С. 130.

⁸ Див., наприклад: вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 2 листопада 2020 р. у справі № 556/1535/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92592982> (дата звернення: 10.03.2024).

⁹ Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 25.02.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).

1997 р. «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»; Перелік корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення (затв. постановою КМУ від 12 грудня 1994 р. № 827); Порядок обліку, зберігання і розпорядження дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням, що переходять у власність держави (затв. наказом Міністерства фінансів України від 4 листопада 2004 р. № 692); Порядок продажу бурштину з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (затв. постановою КМУ від 7 травня 1998 р. № 653 (у редакції постанови КМУ від 28 листопада 2012 р. № 1096)); Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності (затв. постановою КМУ від 4 червня 1998 р. № 802 (у редакції постанови КМУ від 25 січня 2017 р. № 41)); Положення про порядок формування та зберігання Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України (затв. постановою КМУ від 30 березня 1998 р. № 387) тощо.

Проаналізувавши матеріали судової практики застосування ст. 240-1 КК, ми, однак, виявили непоодинокі випадки, коли представники Феміди (услід за органами досудового розслідування) у вираках не згадували жоден із перерахованих вище і пов'язаних із бланкетною диспозицією аналізованої кримінально-правової заборони акт регулятивного законодавства, обмежуючись замість цього явно недостатніми вказівками: або на «відсутність документів, що підтверджують законність походження бурштину», при цьому не зазначаючи, про які саме документи йдеться; або на те, що «бурштин є дорогоцінним камінням органогенного утворення природного походження» (не посилаючись при цьому ні на Закон «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», ні на Перелік корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення). Такий «спрощений» підхід є неприпустимим, оскільки означає відверте ігнорування ustalених у кримінальному праві України правил кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями КК із бланкетними диспозиціями.